

Hoe bewaar je een geheim?

Niet alleen het gevaar dat helpers van onderduikers in WO-2 liepen, maakte het leven zwaar. Nog ondraaglijker werd het door elke dag te moeten zwijgen en liegen. Psychologisch gezien is dat loodzwaar. Eenzaam ook.

Onderduikers zijn onfatsoenlijk.

Onderduikers waren er in soorten en maten. Allereerst vanaf eind 1942 de Joodse mensen, 25.000 waarvan uiteindelijk door verraad een kleine 9.000 zijn opgepakt. Eind 1944 was een hoogtepunt in het aantal onderduikers in Nederland, zo'n 350.000. Denk daarbij aan hen die kritiek hadden op de Duitsers (kunstenaars, theologen etc.), aan verzetsmensen en aan hen die wilden ontkomen aan de Arbeitseinsatz. Nederland kende in vergelijking met andere landen een hoog aantal onderduikers. De meeste Duitsers vonden onderduiken zeer onfatsoenlijk! "Ik heb me in het Hollandse volk vergist", zei een SD-officier eens tegen me tijdens een verhoor – "ik was altijd van mening met een fatsoenlijk volk van doen te hebben. Wat zie ik nu? Ongelofelijk zo veel mannen hun gezin in de steek gelaten hebben en bij anderen wonen! Zijn al die huwelijken kapot? En vinden zulke heren zomaar elders onderdak?..." [1]

Niet alle onderduikers waren echt verborgen. "Nederland was overstroomd met onderduikers, de Duitsers vielen er bij wijze van spreken over, maar hun aantal was zo groot en hun papieren beveiliging meestal zo afdoende, dat er voor de Duit-

sers geen beginnen aan was om door middel van straat- en treincontrole en door huiszoeking het onderduiken ingrijpend te belemmeren." [2] De onderduikers hadden dus het meest te vrezen van hun eigen kompanen, landverraders, kopgeldjagers en ander gespuis die het nodig achtten om de Duitsers te informeren.

Iedereen weet het maar zegt niks.

Anne Frank sprak van 'de leden van het Achterhuis', waarmee zij de mensen bedoelde die wisten dat zij daar zaten ondergedoken. Wanneer je je bewust wordt van de hoeveelheid mensen die van het onderduiken geweten hebben, dan verbaast het niet dat ze verraden zijn. Sterker: dat zoveel mensen zwegen, dát is het grote raadsel van het onderduiken.

In het geval van Anne Frank waren er al zo'n tien directe helpers. "Maar het netwerk strekte zich nog verder uit. Het omvatte ook de leveranciers die zorgden voor een regelmatige aanvoer van levensmiddelen, waarbij ze de regels van de voedseldistributie overtraden." [3a] Zo waren er de slager Scholte, bakker Siemons, de Van Hoeve's met hun groentewinkel. "Ga eens in de tuin achter het achterhuis staan..... dan zie je zo'n 200 ramen van huizen En achter al die ramen kunnen bewoners, onderhuurders en werknemers jou ook zien. ... om hoeveel mensen dat gaat... dat zijn er duizenden. Dus het kan niet anders of het is gezien. Zeker 's winters als de blaadjes van de bomen waren." [3b]. De rest van het hoofdstuk bespaar ik de lezer maar het is een opsomming van namen en mensen

die weet hebben gehad van de onderduikers en dit ook later na de oorlog met verwijzing naar details bevestigden. En dat geldt net zo voor het Corrie ten Boom huis, de Orgelzolders en de Oude Amersfoortseweg 41. "Evenmin als je van Anne Frank een heilige moet maken, moet je de helpers buiten de menselijke maat plaatsen. ... Mensen die we nu helden noemen, begonnen met simpele dingen die binnen hun eigen omgeving pasten." [3c] En een van al deze mensen heeft onopzettelijk, of erger, opzettelijk de onderduikers in het Achterhuis verraden.

Leven met een geheim.

De psychologen Harber en Cohen onderzochten in 2005 de psychische behoefte van mensen om zeer enerverende ervaringen door te vertellen, aan een vriend (primary sharing), of de vriend weer aan een vriend (secondary sharing), of de vriends vriend weer aan een vriend (tertiary sharing). Het bleek dat binnen tien dagen tijd zeker 900 personen op de hoogte waren van wat een vertellende persoon meegemaakt had. [4] Vertellen over jouw wetenschap dat ergens onderduikers zijn, lijkt dus niet echt verstandig. En dat wisten ze in WO-2.

Mensen verschillen van elkaar m.b.t. het hebben van geheimen, de een heeft er veel en de ander heeft er weinig. Dat heeft vooral met persoonlijkheidskenmerken te maken. Mensen die in hoge mate een 'thrill-seeker' zijn, hebben veel geheimen, net als de mensen die erg extravert zijn. Beide typen mensen raken vaak verzeild in enerverende situaties, waarbij om geheimhouding wordt gevraagd. Maar ook de introverte persoonlijkheid die lijdt onder afwijzingsgevoeligheid ('ik tel niet echt mee', 'ik ben niet interessant genoeg') creëert voor zichzelf een wereld van geheimen over zichzelf. Hoe meer anderen van je weten, hoe gevaarlijker het is. In de psychologie noemen ze dat 'self-concealment', het verbergen van jezelf. [5a] Waarom houden mensen meestal geheimen geheim? Allereerst zijn ze bang om uit de groep gestoten te worden, anderzijds zijn ze bang dat verraad ze eeuwig zal worden nagedragen (stigmatiserend zijn). De 'self-concealers' zijn hoe dan ook al extra goed in het geheim houden van zaken!

Strategieën m.b.t. geheimhouding.

Er zijn twee strategieën m.b.t. geheimhouding: de 'interne', dat is 'ik ontken een geheim te hebben', 'ik denk gewoon niet aan mijn geheimen' maar met het risico dat onderdrukking juist leidt tot obsessief denken aan het geheim. Probeert u, lezer, even een minuut NIET aan een roze olifant te denken.

Lukt dat een minuut? Nee! De tweede is een 'externe' strategie: ik vermijd situaties waardoor mijn geheim geopenbaard zou kunnen worden. Gevaar bij deze strategie is dat je in een isolement geraakt en meer en meer vereenzaamt. Een tweede vorm van 'externe' strategie is het monitoren en manipuleren. Je houdt elk gesprek nauwlettend bij en als er iets gaat gebeuren richting het geheim, dan manipuleer je de conversatie naar een ander onderwerp. Of je anticipeert op je geheim en als dat in beeld dreigt te komen, verdwijnt je uit beeld ('Even een plaspaauze, jongens'). [5b] Toch hebben al de strategieën een angstige keerzijde: zij leiden naar sterk piekergedrag, naar angst voor ontdekking, naar somberheid en depressie (met wie kan ik er over praten?), naar achterdocht ('waarom vraagt iemand dit?'; 'lokken ze me uit mijn tent?') en sociaal isolement (er is niemand die je een spiegel voor kan houden of feedback kan geven). [5c]

We moeten liegen.

Om onderduikers niet te verraden moeten we dus vaak liegen. En liegen mag niet, zo is ons altijd geleerd. En hadden al die helpers maar het net verschenen boek van Stagneth kunnen lezen want daarin wordt 'de leugen' gerehabiliteerd. Ons vermogen om te liegen duidt immers op menselijke vrijheid. Socrates laat Hippias beweren dat een leugenaar beter ontwikkeld is dan hij die niet of nauwelijks kan liegen. De leugenaar kan immers beiden: de waarheid zeggen en die bewust verdraaien! [6a] De filosoof Heidegger legt 'de leugen' immanent in onze we-

reld. Want de werkelijkheid misleidt ons. Ons menszijn is zo gebouwd dat we objecten zien en de dingen dus in de wereld benoemen. We kunnen dus niet anders dan dingen isoleren en het geheel ontgaat ons dan. Er bestaat zoiets als mist. Heidegger noemt dat het 'ontglippen van de wereld'. Wanneer weten we zeker of we iets in de wereld correct benoemen of dat we anderen enkel 'napraten'? Als we spreken, spreken we dan over de wereld zelf of verliezen wij ons in het misleidende spel van de taal en spreken we slechts over ons spreken? [6b] Dit filosofische spel helpt met terugwerkende kracht geen helper van onderduikers. Het zou geen verraden familie Frank uit de kampen hebben teruggebracht. Dit artikel wil de helpers laten zien in hun moeizame en eenzame wereld gedurende meerdere jaren van het zwijgen en liegen. Helden zijn eenzamer dan we ooit hebben gedacht.

Reageren?

rikroelfzema@gmail.com
of d.roelfzema@upcmail.nl

Dit artikel is gebaseerd op de volgende boeken:

[1]= In de schaduw van gisteren (kroniek van het verzet 1940-1945), HM van Randwijk (1967), blz. 143
[2]= Onderdrukking en Verzet, aflevering 34, blz. 689
[3a, 3b, 3c]= Het Anne Frank Huis (een biografie), Van der Lans & Vuijsje (2010), blz. 283 + 285 + 292
[4]= The emotional broadcaster theory of social sharing, Kent D. Harber & Dov J. Cohen (2005)
[5a + 5b]= Geheimen (de psychologie van wat we niet vertellen), Wismeijer & Bots (2009), blz. 51 t/m 72; blz. 101 t/m 125; blz. 126 t/m 151
[6a + 6b]= Leugens lezen, Bettina Stagneth (2019), blz. 51 e.v.; blz. 165 e.v.

